

МОНОПОЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНА ЗАГРОЗА ДЛЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ

О. Chernelevska,
Ph.D., National University of Food Technologies

UKRAINE MONOPOLIZATION OF THE ECONOMY AS THE MAIN THREAT TO THE COMPETITIVENESS

У статті автор розглядає проблему монополізації економіки в Україні. Підкреслено, що де-монополізація деяких ринків стримується в результаті адміністративного ресурсу, який перешкоджає розвитку конкуренції на товарних ринках. Робиться висновок, що існує необхідність доопрацювання законодавства, яке регулює діяльність великих монополістичних структур. Автор вважає, що для підвищення конкурентоздатності країни потрібна демонополізація економіки.

In this article the author examines the problem of monopolization of the economy in Ukraine. Emphasized that some de-monopolization of markets is constrained as a result of administrative resources, which hinders the development of competition in product markets. It is concluded that there is a need to improve legislation governing the activities of large monopolistic structures. The author believes that to improve the competitiveness of the country's need monopolization of the economy.

Ключові слова: економічна концентрація, еволюція, держава, конкуренція, антимонопольне регулювання, ринкова економіка.

Key words: economic concentration, the evolution of the state competition, antitrust regulation, market economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Будь-яке досконале правове регулювання є дієвим лише тоді, коли існує загальна потреба в застосуванні цього правового масиву. Так, сьогодні в Україні існує правова система захисту конкуренції, однак, на жаль, ця правова система нівелюється іншою потребою, а саме: потребою в монополізації економіки. Сьогодні потреба в монополізації економіки в Україні стала державною політикою і саме створення монополістичних ніш є пріоритетом і для влади і для олігархів. Отже, відсутність проконкурентної свідомості і у державної влади і у бізнесу в Україні є значною загрозою для конкурентоздатності країни в цілому.

Демонополізація деяких ринків стримується в результаті адміністративного ресурсу, який перешкоджає розвитку конкуренції на товарних ринках.

Так, з метою забезпечення інтересів держави та населення у процесі реформування системи закупівель і використання зерна державних ресурсів, створення сприятливих умов для інвестування елеваторної, борошномельно-круп'яної і комбікормової промисловості Кабінет Міністрів України утворив Державну акціонерну компанію "Хліб Ук-

раїни" у формі відкритого акціонерного товариства і передав їй всі державні елеватори та комбінати хлібопродуктів. Компанія є правонаступником прав і обов'язків Головного управління по хлібопродуктах та Головного управління комбікормової промисловості Міністерства сільського господарства і продовольства.

З метою здійснення структурної перебудови медичної та мікробіологічної промисловості Кабінет Міністрів України утворив Державну акціонерну компанію "Укрмедпром". Статутний фонд Компанії створено шляхом передачі майна державних підприємств фармакологічної та медичної промисловості.

З метою реалізації Державної програми "Золото України", залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій у розвиток гірничодобувної підгалузі та суміжних виробництв Кабінет Міністрів України створив Державну акціонерну компанію "Українські поліметали".

З метою здійснення структурної перебудови гірничорудної промисловості, підвищення рівня керованості підприємствами та організаціями, що належать до її сфери, Кабінет Міністрів України створив Державну акціонерну компанію "Укррудпром".

З метою забезпечення економічних інтересів держави в процесі корпоратизації та приватизації державних підприємств нафтогазового комплексу та задоволення потреб споживачів у паливно-енергетичних ресурсах створено Національну акціонерну холдингову компанію "Укрнафтогаз" на базі підприємств і організацій нафтогазового комплексу.

Крім того, за рішенням уряду було створено 24 холдингові компанії, серед яких Акціонерна судноплавна холдингова компанія "Сі Трайдект", Акціонерна холдингова компанія "Укрнафтопродукт", Відкрите акціонерне товариство "Лізингова компанія "Украгроماشінвест", Державна акціонерна компанія "Ліки України", Державна акціонерна компанія "Україна туристична", Державна акціонерна компанія "Українське видавничо-поліграфічне об'єднання", Державна акціонерна компанія "Укрресурси", Державна акціонерна холдингова компанія "Артем", Державна акціонерна холдингова компанія "Дніпровський машинобудівний завод", Державна акціонерна холдингова компанія "Енергобуд", Державна акціонерна холдингова компанія "Каскад", Державна акціонерна холдингова компанія "Київський радіозавод", Державна акціонерна холдингова компанія "Титан", Державна акціонерна холдингова компанія "Топаз", Державна акціонерна холдингова компанія "Укргеолремаш", Державна акціонерна холдингова компанія "Чорноморський суднобудівний завод", Закрите акціонерне товариство "Кредитно-гарантійна установа", Національна акціонерна компанія "Надра України", Національна акціонерна компанія "Украгролізінг", Українська державна акціонерна холдингова компанія "Укрпапірпром", Холдингова компанія "Краян", Холдингова компанія "Реле і автоматика", Холдингова компанія "Укркомунмаш", Холдингова компанія "Укрпромавтошинремонт".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дотепер у законодавстві чітко не визначено статус нових великих структур монополістичного типу, не налагоджено антимонопольний контроль за їхньою діяльністю, що також негативно позначається на розвитку конкурентних відносин і попередженню обмежувальної практики суб'єктів господарювання, на що слушно було зазначено представником України на міжнародній конференції у Брюсселі [6].

Створення холдингових компаній було спрямоване на збереження і утримання влади директорів, а також на збереження колишніх монополістичних структур. Опитування спеціалістів-експертів показало, що якщо всі наявні великі холдингові компанії прийняти за 100 %, то 46 % залишилися від радянських часів, 11% — створені шляхом злиття існуючих підприємств, і лише 17 % — вирости з дрібних підприємств завдяки умілому веденню справ [5, с. 16].

Процес перерозподілу впливу в агропромисловому секторі набирає обертів. З 2010 року Міністерство аграрної політики та продовольства сприяло багатьом суперечливим нововведенням у галузі. Завдяки введенням експортних квот на зернові у 2011 році відбулась монополізація ринку експорту зерна, а чиновники вже знову думають про створення вертикально-інтегрованої корпорації з безмірними можливостями.

У розподілі квот на експорт зерна нікому не відоме ТОВ "Хліб Інвестбуд" отримувало майже 80%, а інші компанії — зернотрейдери були практично усунуті з ринку. Тобто віддалені від влади потужні зернотрейдери, які сумлінно виконали всі умови постанови Кабміну №938 від 4 жовтня 2010 року їх не одержали [1].

Чим мотивувало аграрне відомство вибір "Хліб Інвестбуду" у ролі державного оператора з експорту зерна? Чи міг "Хліб Інвестбуд" у новорічні свята, із 31 грудня по 6 січня 2011 року, обігати всі зерносховища, і підтвердити задекларовані обсяги зерна, чого не змогли зробити

навіть трейдери, які мають власні елеватори? Отже, як видно, завдяки державній підтримці з'явилась монополістична позиція на до цього конкурентному ринку експорту зернових.

ТОВ "Хліб Інвестбуд" продавав у 2011 році пшеницю і кукурудзу виключно Victoria Alliance із Alteron Limited, а вони у свою чергу продавали куплене виключно Restex Alliance. І лише остання виходила із товаром на зерноторговельні компанії, які доставляють збіжжя до країн-імпортерів. Відтак, діяльність "Хліб Інвестбуду", лише на різниці внутрішніх цін на пшеницю та кукурудзу на час укладання контрактів у 2011 році завдала прямих збитків на 24,5 млн дол.

У результаті проходження фуражної кукурудзи через "шлюзи" офшорних компаній її ціна із 235 дол. за тонну зросла до світової — 305. Мінус 70 дол. на тонні! Помножимо на півмільйона експортованих тонн 35 млн дол. осіло в офшорах. Так само і по пшениці. Різниця між ціною "Хліб Інвестбуду" і кінцевою Restex Alliance становила 95 дол. на тонні. Враховуючи обсяг експортного контракту, ще на 21 млн дол. збагатіла трійка офшорних фірм. Тобто "Хліб Інвестбуд" допоміг їм сумарно піднятися на 56 млн дол. При цьому ТОВ з оборотом за 2011 рік 1,4 млрд грн., сплатило всього-на-всього 700 тис. грн. податку на прибуток.

На сайті Генпрокуратури з'явилось повідомлення, що відомство порушило кримінальну справу стосовно чиновників Аграрного фонду [2]. Їх, зокрема, підозрюють у завданні державі збитків на суму 340 мільйонів гривень. Пресслужба Генпрокуратури зазначає, що в березні 2011 року Аграрний фонд уклав договір на закупівлю зерна на 1,5 мільярда гривень з ТОВ "Хліб Інвестбуд". Попри те, що законодавством операції за поставками зерна звільнялися від сплати ПДВ, цьому підприємству було перераховано в порядку повернення ПДВ 280 мільйонів гривень. Крім цього, як зазначають у Генпрокуратурі, наприкінці 2011 року Аграрний фонд уклав із зазначеним суб'єктом підприємницької діяльності ще одну угоду на придбання зерна — за цінами, які були значно вищими за ринкові. В результаті цієї оборудки держава втратила ще 52 мільйони гривень.

Це все — такса за становлення і просування за кордон державного експортера-монополіста.

Коло аграрний міністр у 2011 році переконував представників ЄБРР у тому, що держава контролює ТОВ "Хліб Інвестбуд" і має у статутному фонді 61% це не відповідало дійсності. Ще у серпні 2010 року без процедури приватизації приватна компанія "Каласар" придбала у "Хліб Інвестбуду" частку у 51% без усіляких конкурсних приватизаційних процедур. У "Каласарі" — два рівноправні власники: Олександр Козирев та кіпрський офшор Genetechma Finance Limited.

Який сенс державі опускатися до рівня рядового міноритарія, якщо на сьогодні вона — повноправний власник таких інституцій, як Аграрний фонд, державне підприємство "Державна продовольчо-зернова корпорація України", що мають повне право здійснювати експортно-імпортні операції. Та й, власне, фінансово сильно підозділи ДАК "Хліб України", з яких зіпїли Державну продовольчо-зернову корпорацію, також могли експортувати те ж зерно. Тобто сьогодні потенційно конкурентна зернова галузь України повністю окутана не прозорими схемами державницьких монополістичних ніш.

Про це свідчить документ — інформаційний меморандум Державної продовольчо-зернової корпорації — ДПЗКУ [3]. Планувалося, що корпорація стане основним постачальником збіжжя для Аграрного фонду. Це підприємство стало правонаступником ДАК "Хліб України", яку уряд вирішив ліквідувати, та передати ДПЗКУ 36 елеваторів, комбінатів хлібопродуктів і хлібних баз, у тому числі Одеський і Миколаївський портові елеватори.

У презентації ДПЗКУ також сказано, що її експортний потенціал за три роки може зрости з 2,8 мільйона тонн зерна до 10,5 мільйона тонн. Відповідно, валовий дохід збільшиться з 620 мільйонів доларів до 2,4 мільярда доларів, за рахунок своїх об'єктів перевалки ДПЗКУ може експортувати до 6,3 мільйона тонн зерна, а ще 4 мільйона тонн передбачається вивозити через "партнерські" зернові термінали. Крім того, держструктура обіцяє, що зможе консолідувати 1 мільйон гектарів землі. За оцінками експертів, зараз вона має 10 тисяч гектарів землі. Утім, важко зрозуміти, як корпорація збирається купувати ріллю, враховуючи, що завершити земельну реформу влада планує не раніше 2012 року. Набагато простіше скористатися резервом. Мінагропрод має близько 0,5 мільйона гектарів землі, які знаходяться у користуванні підвідомчих міністерству установ. Ще стільки ж має Національна академія аграрних наук, яку очолює заступник Мінагропроду.

Окрім збільшення земельного фонду і експортних можливостей, чиновники також обіцяють державні гарантії з боку Аграрного фонду та субсидювання спільних проектів. Одним з найбільших таких проектів ДПЗКУ називає створення аграрного машинного парку, на що протягом чотирьох років корпорація виділить 1,3 мільярда доларів, при цьому 10—20% цих коштів має забезпечити держава а під інші будуть отримані державні гарантії.

Державний монополізм — це гірший варіант. Сьогоднішня політика ручного керування та адміністративного втручання — це причина ситуації і з гречкою, і з цукром та багатьох інших аграрних криз в Україні.

Таким чином, виникає необхідність доопрацювання законодавства, що регулює діяльність великих монополістичних структур, з метою досягнення реальної демонополізації економіки, а не створення видимості цього процесу.

Крім державних монополій, які побудовані завдяки адміністративному державному ресурсу, за принципом монополістичних ніш. В останні роки, на жаль в Україні швидкими темпами будується олігархічно-монополістичний капіталізм, який завдяки своїй близькості до влади створює монополістичні вертикально інтегровані структури, які забирають майбутнє у цілого пласту конкурентоздатної української економіки та в цілому призводять до втрати Україною конкурентоздатності.

Термін — олігархічна монополізація, який означає концентрацію певних галузей економіки в руках кількох наближених до влади олігархів можна цілком застосувати до сьогодношньої України. Олігархів завжди поділяли на перший рівень, другий рівень та більш дрібних. На першому рівні перебувають персони, які контролюють найбільші бізнеси не лише в Україні, а і за кордоном. Це Рінат Ахметов, Ігор Коломойський, Дмитро Фірташ та Віктор Пінчук. Другий рівень — це менш впливові бізнесмени, які встигли захопити під свій контроль багато другорядних підприємств або контролюють одне велике.

Олігархи усіх рівнів сповідують єдину модель побудови бізнесу. Вона полягає в створенні монополії, після чого ринку пропонуються принципово інші не вигідні умови, з якими, враховуючи відсутність альтернативи, всі змушені погоджуватись.

ВИСНОВОК

Державницько-адміністративний монополізм та олігархічно-монополістичний капіталізм, що базуються на принципі монополістичних ніш на сьогодні є реальною загрозою для конкурентоздатності України. Найбільшим негативом цієї моделі розвитку країни є скорочення стрімкими темпами конкурентних переваг для більшості галузей країни, а отже і для країни в цілому. На початку 90-х років, коли Україна здобула незалежність її конкурентоздатність та величезний потенціал ні у кого не викликали сумнівів. Однак за 20 років цей конкурентний потенціал втрачався стрімкими темпами та як наслідок

протягом 2006—2010 років, включно Україна мала негативний торговий баланс. Як окремо по роках, так і загальний за п'ять років. Експорт за цей час становив 295 млрд 220 млн доларів США. В структурі експорту переважали: метал 28%, послуги 14%, харчові продукти та зернові — 12%, механічне обладнання — 7%, хімічна продукція — 5% [4].

Імпорт протягом 2006—2010 років перевищив експорт і становив 323,19 млрд дол. США. В структурі імпорту переважали: газ природний, нафта сира та продукти її переробки — 26% механічне обладнання — 13%, транспортні засоби — 9%, послуги нерезидентів — 7%.

Отже сальдо торгового балансу України за 2006—2010 рр. включно було негативним і склало мінус 27,97 млрд доларів США. Покриття дефіциту відбулось за рахунок прямих іноземних інвестицій, міжнародних трансфертів і резервів НБУ.

Якщо втрата конкурентоздатності української економіки буде відбуватись такими темпами, то Україна з гравця на міжнародних ринках, перетвориться на ринок збуту для іноземних товарів та країну монополістичних ніш.

Література:

1. Про встановлення обсягів квот на окремі види сільськогосподарської продукції, експорт якої підлягає ліцензуванню до 31 грудня 2010 р., і затвердження Порядку видачі ліцензії на експорт окремих видів сільськогосподарської продукції та розподілу квот, постанова КМУ від 04.10.2010 №938.

2. Генпрокуратура виявила "зернові" махінації на 300 мільйонів. — Українська правда. — 4.04.2012.

3. ДПЗКУ допоможе українським виробникам отримати світову ціну за вирощений врожай, сайт Державної продовольчо-зернової корпорації, 15.07.2011

4. Дефіцит текучого счета і торгового балансу по итогам 2011 г. составит более 9 млрд долл. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://finmonitor.com.ua/news/4441-deficit-tekuschego-scheta-i-torgovogo-balansa-po-itogam-2011-g-sostavit-bolee-9-mlrd-doll-ekspert.html>

5. Колотшов В.І. Ще раз про адміністративні бар'єри / Підприємець. — К. — 1999. — № 1—2.

6. Холдінги — стан на кінець 90-х // Доповідь України на Міжнародній конференції у Брюсселі. — 1999.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "On setting quotas for certain agricultural products, the export of which to be licensed before 31 December 2010 and approval of the procedure for issuing licenses for exports of certain agricultural products and distribution quotas", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/938-2010-n>, (Accessed 22 June 2014).

2. Ukrainian Pravda (2012), "Prosecutor General's Office found "grain" fraud 300 million", Ukrainian Pravda, vol. 4.04.2012.

3. State Food and Grain Corporation of Ukraine (2011), "DPZKU help Ukrainian producers to gain world market price for the crop grown", available at: <http://www.pzcu.gov.ua/en> (Accessed 22 June 2014).

4. Finmonitor (2011), "The current account deficit and trade balance in 2011 will amount to more than \$ 9 billion" available at: <http://finmonitor.com.ua/news/4441-deficit-tekuschego-scheta-i-torgovogo-balansa-po-itogam-2011-g-sostavit-bolee-9-mlrd-doll-ekspert.html> (Accessed 22 June 2014).

5. Kolotshov, V.I. (1999), "Once administrative barriers", Entrepreneur, vol. 1—2.

6. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (1999), "Holdings — as at the end of the 90. Report of Ukraine at the international conference in Brussels", Brussels, Belgium.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2014 р.